

Лекція 5

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ПІДПРИЄМСТВ

§ 1. Поняття підприємства

як організаційної форми господарювання

Домінуюче місце серед суб'єктів господарювання належить підприємствам. Це зумовлено особливими економічними і соціальними функціями підприємства в економічній системі, а саме функціями товаровиробника, який задовольняє суспільні потреби у продукції, роботах, послугах. Тому законодавчий інститут підприємства як суб'єкта господарювання є центральною частиною системи господарського права України, його правовою основою.

Усі основні закони та інші нормативні акти господарського законодавства приймаються, виходячи з економічного та правового становища підприємства.

Поняття «підприємство» є узагальнюючим, або збірним. Воно, по-перше, визначає підприємства як суб'єкти господарського права стосовно всіх форм і видів власності в Україні (організаційні форми і види підприємств). По-друге, це поняття є

загальногалузевим, тобто взагалі визначає промислові (фабрики, заводи, шахти), будівельні, транспортні, сільськогосподарські, торговельні та інші підприємства.

Підприємство як соціально-економічний і правовий інститут має певну сукупність економічних, організаційних і юридичних ознак, за якими кваліфікується як суб'єкт господарювання і суб'єкт права. За допомогою цих ознак, систематизованих ч. 1 ст. 62 ГК, уніфіковано визначається правове становище підприємств усіх форм власності і галузей народного господарства.

Згідно з ч. 1 ст. 62 ГК підприємство — це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому ГК та іншими законами.

Отже, по-перше, підприємство є самостійним суб'єктом. Самостійність у прийнятті господарських

рішень є однією з основних і необхідних умов діяльності підприємства як товаровиробника. Юридичний аспект такого визначення полягає в тому, що підприємство при здійсненні своєї господарської діяльності має право з власної ініціативи приймати будь-які рішення, що не суперечать законодавству України.

По-друге, закон визначає, що підприємство — це суб'єкт господарювання. Суть визначення «суб'єкт господарювання» полягає в тому, що підприємство є товаровиробником, трудовий колектив якого на професійній основі (промисел) виробляє і реалізує свій товар з метою одержання прибутку. Як суб'єкт господарювання підприємство здійснює виробничу, науково-дослідну торговельну та іншу господарську діяльність. Як правило, підприємства належать до комерційних, спрямованих на прибуток, організацій (на відміну від неприбуткових організацій — релігійних, об'єднань громадян тощо), хоч можуть створюватися і для некомерційної діяльності (ч. 2 ст. 62 ГК).

Підприємство — це статутний суб'єкт господарювання. Статут (модельний статут)

підприємства як локальний акт господарського законодавства нормативно визначає цілі і предмет діяльності окремого підприємства, відхилятися від яких без зміни статуту підприємству заборонено. Статут також визначає межі спеціальної правоздатності підприємства як юридичної особи. Це один із найважливіших правових актів підприємства.

Підприємство має необхідне для суб'єкта господарювання майно — основні і оборотні кошти, інші цінності, якими воно володіє, користується і розпоряджається на певному правовому титулі (на праві власності, господарського відання чи оперативного управління). Це майно юридично відмежоване, як правило, від майна власника підприємства і закріплене за підприємством як суб'єктом права. Основні і оборотні кошти знаходяться на самостійному балансі, гроші — на поточному рахунку підприємства в банку.

Підприємство має печатку із своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом.

Підприємство є самостійним суб'єктом права. З одного боку, закон визначає його компетенцію (права та

обов'язки) як суб'єкта господарювання, з другого, — зазначає, що підприємство є юридичною особою, яка не має у своєму складі інших юридичних осіб (ч. 4, 5 ст. 62 ГК). Цим підприємство суттєво відрізняється від об'єднань підприємств, до складу яких входять юридичні особи.

§ 2. Види та організаційно- правові форми підприємств

Законодавство України про підприємства оперує такими поняттями, як види та організаційні форми підприємств. Кожне з них вживається для класифікації підприємств за певними ознаками.

Вид передбачає класифікацію підприємств залежно від форм власності, визначених Конституцією України та Господарським кодексом, і від способів розмежування в підприємствах окремих форм власності й управління майном. Юридичне значення цієї класифікації полягає в урахуванні в законодавстві (в першу чергу, в ГК і у спеціальних законах) особливостей правового становища підприємств окремих видів.

Загалом вид і організаційна форма визначають суб'єкта, який має право присвоювати результати діяльності підприємства.

Залежно від форм власності ч. 1 ст. 63 ГК виділяє такі види підприємств:

приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);

підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);

комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;

державне (в тому числі казенне) підприємство, що діє на основі державної власності;

підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності).

У разі якщо в статутному капіталі підприємства іноземна інвестиція становить не менш як десять відсотків, воно визнається підприємством з іноземними інвестиціями. Підприємство, у статутному капіталі

якого іноземна інвестиція становить сто відсотків, вважається іноземним підприємством. Ця назва є умовною, оскільки таке підприємство створюється і діє на території України відповідно до її законодавства.

Слід мати на увазі, що відповідно до чинного на момент створення підприємств законодавства в Україні були створені і діють до цього часу й інші види підприємств: індивідуальні, сімейні, спільні (в тому числі з іноземними інвестиціями) підприємства .

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу ч. 3 ст. 63 ГК поділяє підприємства на унітарні і корпоративні.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарними є підприємства державні, комунальні,

підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника (ч. 4 ст. 63 ГК).

Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб (ч. 5 ст. 63 ГК).

У випадках існування залежності від іншого підприємства, передбачених ст. 126 ГК, підприємство визнається дочірнім (ч. 8 ст. 63 ГК).

Юридичне значення виділення видів і організаційних форм підприємств полягає в тому, що

для них законом можуть встановлюватися особливості господарювання.

§ 3. Організаційна структура та управління підприємством

У господарському законодавстві (ст. 64 ГК) вперше закріплено організаційну структуру підприємства.

Підприємство може складатися з виробничих структурних підрозділів (виробництв, цехів, відділень, дільниць, бригад, бюро, лабораторій тощо), а також функціональних структурних підрозділів апарату управління (управлінь, відділів, бюро, служб тощо).

Функції, права та обов'язки структурних підрозділів підприємства визначаються положеннями про них, які затверджуються в порядку, визначеному статутом підприємства або іншими установчими документами.

Підприємство самостійно визначає свою організаційну структуру, встановлює чисельність працівників і штатний розпис.

Підприємство має право створювати філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, погоджуючи питання про розміщення таких підрозділів підприємства з відповідними органами місцевого самоврядування в установленому законодавством порядку. Такі відокремлені підрозділи не мають статусу юридичної особи і діють на основі положення про них, затвердженого підприємством. Вони можуть відкривати рахунки в установах банків відповідно до закону.

Діяльність розташованих на території України відокремлених підрозділів підприємств, що знаходяться за її межами, регулюється цим Кодексом та іншими законами.

Згідно зі ст. 65 ГК управління підприємством здійснюється відповідно до його установчих документів на основі поєднання прав власника щодо

господарського використання свого майна і участі в управлінні трудового колективу.

Власник здійснює свої права щодо управління підприємством безпосередньо або через уповноважені ним органи відповідно до статуту підприємства чи інших установчих документів.

Для керівництва господарською діяльністю підприємства власник (власники) або уповноважений ним орган призначає (обирає) керівника підприємства, з яким укладається договір (контракт).

Керівник підприємства без доручення діє від імені підприємства, представляє його інтереси в органах державної влади і органах місцевого самоврядування, інших організаціях, у відносинах з юридичними особами та громадянами, формує адміністрацію підприємства і вирішує питання діяльності підприємства в межах та порядку, визначених установчими документами.

Керівника підприємства може бути звільнено з посади достроково на підставах, передбачених договором (контрактом) відповідно до закону.

На всіх підприємствах, які використовують найману працю, між власником або уповноваженим ним органом і трудовим колективом або уповноваженим ним органом повинен укладатися колективний договір, яким регулюються виробничі, трудові та соціальні відносини трудового колективу з адміністрацією підприємства. Вимоги до змісту і порядок укладення колективних договорів визначаються законодавством про колективні договори (Закон України від 1 липня 1993 р. «Про колективні договори і угоди»¹).

Трудовий колектив підприємства становлять усі громадяни, які своєю працею беруть участь у його діяльності на основі трудового договору (контракту, угоди) або інших форм, що регулюють трудові відносини працівника з підприємством. Повноваження трудового колективу щодо його участі в управлінні підприємством встановлюються статутом або іншими установчими документами відповідно до вимог цього Кодексу, законодавства про окремі види підприємств, закону про трудові колективи.

Рішення з соціально-економічних питань, що стосуються діяльності підприємства, виробляються і приймаються його органами управління за участі трудового колективу і уповноважених ним органів.

Особливості управління підприємствами окремих видів (організаційних форм підприємств) встановлюються ГК та законами про такі підприємства.

§ 4. Правове становище державних підприємств

Одним із видів підприємств є державне унітарне підприємство, яке утворюється компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки, і входить до сфери його управління.

Орган державної влади, до сфери управління якого входить підприємство (міністерства, державні комітети, інші підпорядковані Кабінету Міністрів України центральні органи виконавчої влади), є представником власника і виконує його функції у межах, визначених ГК та іншими законодавчими актами.

Майно державного унітарного підприємства перебуває у державній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання чи праві оперативного управління (поняття і зміст категорій «право господарського відання» і «право оперативного управління» ми розглянемо у відповідній темі).

Найменування державного унітарного підприємства повинно містити слова «державне підприємство».

Державне унітарне підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями власника і органу влади, до сфери управління якого воно входить.

Органом управління державного унітарного підприємства є керівник підприємства, який призначається органом, до сфери управління якого входить підприємство, і є підзвітним цьому органу.

Законом можуть бути визначені особливості статусу керівника державного унітарного підприємства, в тому числі встановлено підвищену відповідальність керівника за результати роботи підприємства.

Державні унітарні підприємства діють як державні комерційні підприємства або казенні підприємства (ч. 8 ст. 73 ГК).

Розглянемо їх правовий статус детальніше, і почнемо з державного комерційного підприємства.

Як встановлено ч. 1 ст. 74 ГК, державне комерційне підприємство є суб'єктом підприємницької діяльності. Цей суб'єкт діє на основі статуту або модельного статуту і несе відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним йому на праві господарського відання майном згідно з ГК та іншими законами, прийнятими відповідно до нього.

Отже, майно державного комерційного підприємства закріплюється за ним, як за суб'єктом права, на праві господарського відання. Саме ж державне підприємство як майновий комплекс є об'єктом права державної власності, і може бути об'єктом купівлі-продажу, застави, оренди та інших правочинів (ч. 4 ст. 190 ЦК).

Статутний капітал державного комерційного підприємства утворюється уповноваженим органом, до

сфери управління якого воно належить. Розмір статутного капіталу державного комерційного підприємства встановлюється зазначеним уповноваженим органом.

Статутний капітал державного комерційного підприємства підлягає сплаті до закінчення першого року з дня державної реєстрації такого підприємства.

Держава та орган, до сфери управління якого входить державне комерційне підприємство, не несуть відповідальності за його зобов'язаннями, крім випадків, передбачених ГК та іншими законами.

Збитки, завдані державному комерційному підприємству внаслідок виконання рішень органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, які було визнано судом неконституційними або недійсними, підлягають відшкодуванню зазначеними органами добровільно або за рішенням суду.

Державне унітарне комерційне підприємство може бути перетворено у випадках та порядку, передбачених законом, у корпоратизоване підприємство

(державне акціонерне товариство). Так, механізм перетворення державних унітарних підприємств в акціонерні товариства, 100 відсотків акцій яких належить державі, визначено Порядком перетворення державного унітарного комерційного підприємства в акціонерне товариство, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2012 р. № 8021. Особливості діяльності корпоратизованих підприємств визначаються ГК та іншими законами.

Особливості господарської діяльності державних комерційних підприємств визначені ст. 75 ГК.

Перша з них полягає у тому, що державне комерційне підприємство зобов'язане приймати та виконувати доведені до нього в установленому законодавством порядку державні замовлення, враховувати їх при формуванні виробничої програми, визначенні перспектив свого економічного і соціального розвитку та виборі контрагентів. Для закупівель матеріально-технічних ресурсів державне комерційне підприємство застосовує процедури

закупівель, визначені Законом України «Про здійснення державних закупівель».

Друга особливість діяльності державного комерційного підприємства полягає в тому, що таке підприємство зобов'язане складати і виконувати річний та з поквартальною розбивкою фінансовий план на кожен наступний рік.

Фінансовий план підлягає затвердженню до 1 вересня року, що передує плановому:

підприємств, що є суб'єктами природних монополій, та підприємств, плановий розрахунковий обсяг чистого прибутку яких перевищує 50 мільйонів гривень, — Кабінетом Міністрів України;

інших підприємств — органами, до сфери управління яких вони входять.

Органи, до сфери управління яких входять державні комерційні підприємства, надають центральному органу виконавчої влади з питань економіки до 1 вересня року, що передує планованому, зведені показники фінансових планів та фінансові плани

у розрізі окремих державних комерційних підприємств, які входять до сфери їх управління.

Форма та методичні рекомендації по розробці фінансового плану затверджуються центральним органом виконавчої влади з питань економіки.

Третя особливість: державне комерційне підприємство не має права безоплатно передавати належне йому майно іншим юридичним особам чи громадянам, крім випадків, передбачених законом. Відчужувати, віддавати в заставу майнові об'єкти, що належать до основних фондів, здавати в оренду цілісні майнові комплекси структурних одиниць та підрозділів державне комерційне підприємство має право лише за попередньою згодою органу, до сфери управління якого воно належить, і лише на конкурентних засадах, якщо інше не встановлено законом. Розпоряджатися в інший спосіб майном, що належить до основних фондів, державне комерційне підприємство має право лише у межах повноважень та у спосіб, що передбачені цим Кодексом та іншими законами.

Четверта особливість: кошти, одержані від продажу майнових об'єктів, що належать до основних фондів державного комерційного підприємства, використовуються відповідно до затвердженого фінансового плану.

П'ята особливість: списання з балансу не повністю амортизованих основних фондів, а також прискорена амортизація основних фондів державного комерційного підприємства можуть проводитися лише за згодою органу, до сфери управління якого входить дане підприємство.

Шоста особливість — це встановлення в імперативному порядку переліку фондів, утворення яких є обов'язковим для державних комерційних підприємств. Вони утворюють за рахунок прибутку (доходу) спеціальні (цільові) фонди, призначені для покриття витрат, пов'язаних з їх діяльністю:

амортизаційний фонд;

фонд розвитку виробництва;

фонд споживання (оплати праці);

резервний фонд;

інші фонди, передбачені статутом підприємства.

Порядок використання цих фондів визначається відповідно до затвердженого фінансового плану.

Сьома особливість полягає в тому, що розподіл прибутку (доходу) державних комерційних підприємств здійснюється відповідно до затвердженого фінансового плану з урахуванням вимог цього Кодексу та інших законів. У фінансовому плані затверджуються суми коштів, які направляються державі як власнику і зараховуються до Державного бюджету України. Органи, до сфери управління яких відносяться державні комерційні підприємства, до 15 липня року, що передує плановому, надають Кабінету Міністрів України інформацію про обсяги перерахування прибутку державних комерційних підприємств для їх врахування при формуванні державного бюджету.

Восьма особливість — це обов'язкове проведення ревізії фінансово-господарської діяльності підприємства в порядку, передбаченому законом, у разі зміни керівника державного комерційного підприємства.

Законом визначаються й інші особливості господарської та соціальної діяльності державних комерційних підприємств.

Особливим видом підприємства, заснованого на державній власності, є казенне підприємство.

Згідно з ч. 1 ст. 76 ГК казенні підприємства створюються у галузях народного господарства, в яких:

законом дозволено здійснення господарської діяльності лише державним підприємствам;

основним (понад п'ятдесят відсотків) споживачем продукції (робіт, послуг) виступає держава;

за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів;

переважаючим (понад п'ятдесят відсотків) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами і характером потреб, що ним задовольняються, як правило, не може бути рентабельним;

приватизацію майнових комплексів державних підприємств заборонено законом.

На відміну від державних комерційних підприємств, які утворюються органами державної влади, підпорядкованими Кабінету Міністрів, казенні підприємства створюються за рішенням Кабінету Міністрів. У рішенні про створення казенного підприємства визначаються обсяг і характер основної діяльності підприємства, а також орган, до сфери управління якого входить підприємство, що створюється. Реорганізація і ліквідація казенного підприємства проводяться відповідно до вимог ГК за рішенням органу, до компетенції якого належить створення даного підприємства.

Майно казенного підприємства закріплюється за ним на праві оперативного управління.

Казенне підприємство є юридичною особою, має відповідні рахунки в установах державного банку, печатку із своїм найменуванням.

Орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, затверджує статут підприємства, призначає його керівника, дає дозвіл на здійснення

казенним підприємством господарської діяльності, визначає види продукції (робіт, послуг), на виробництво та реалізацію якої поширюється зазначений дозвіл.

Важливе значення для правового регулювання діяльності казенних підприємств мають постанови Кабінету Міністрів України від 30 червня 1998 р. № 987 «Про перетворення державних підприємств у казенні», якою визначено перелік державних підприємств, що мають бути перетворені в казенні; від 16 червня 1998 р. № 914 «Про типовий статут казенного підприємства», якою затверджено Типовий статут казенного підприємства, та від 22 липня 1998 р. № 1129 «Про деякі питання управління казенними підприємствами», якою, зокрема, затверджено Положення про складання плану розвитку казенного підприємства та Положення про складання фінансового плану казенного підприємства.

Особливості господарської діяльності казенних підприємств встановлені ст. 77 ГК.

Казенне підприємство здійснює господарську діяльність відповідно до виробничих завдань органу, до сфери управління якого воно входить.

Казенне підприємство самостійно організовує виробництво продукції (робіт, послуг) і реалізує її за цінами (тарифами), що визначаються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, якщо інше не передбачено законом.

Для закупівель матеріально-технічних ресурсів казенне комерційне підприємство застосовує процедури закупівель, визначені Законом України «Про здійснення державних закупівель».

Орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, здійснює контроль за використанням та збереженням належного підприємству майна, і має право вилучити у казенного підприємства майно, яке не використовується або використовується не за призначенням, та розпорядитися ним у межах своїх повноважень.

Казенне підприємство не має права відчужувати або іншим способом розпоряджатися закріпленим за ним майном, що належить до основних фондів, без попередньої згоди органу, до сфери управління якого воно входить.

Відчуження нерухомого майна, а також повітряних і морських суден, суден внутрішнього плавання та рухомого складу залізничного транспорту здійснюється за умови додаткового погодження в установленому порядку з Фондом державного майна України.

Джерелами формування майна казенного підприємства є: державне майно, передане підприємству відповідно до рішення про його створення;

кошти та інше майно, одержані від реалізації продукції (робіт, послуг) підприємства;

цільові кошти, виділені з Державного бюджету України; кредити банків;

частина доходів підприємства, одержаних ним за результатами господарської діяльності, передбачена статутом;

інші джерела, не заборонені законом.

Казенне підприємство одержує кредити для виконання статутних завдань під гарантію органу, до сфери управління якого входить підприємство.

Казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише коштами, що перебувають у його розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава, в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства.

Порядок розподілу та використання прибутку (доходу) казенного підприємства визначається фінансовим планом, який затверджується у порядку, встановленому ст. 75 ГК для державних комерційних підприємств.

Інші особливості господарської та соціальної діяльності казенних підприємств визначаються ГК,

законом про державні підприємства та іншими законодавчими актами.

§ 5. Правове становище

комунального унітарного підприємства

Правовому статусу комунального унітарного підприємства присвячено ст. 78 ГК, згідно з якою комунальне унітарне підприємство утворюється компетентним органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності і входить до сфери його управління.

Відповідно до п. 30 ст. 26 Закону України від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні» питання про створення, ліквідацію, реорганізацію та перепрофілювання підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідної територіальної громади вирішується виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради.

Орган, до сфери управління якого входить комунальне унітарне підприємство, є представником власника — відповідної територіальної громади і

виконує його функції у межах, визначених ГК та іншими законодавчими актами.

Майно комунального унітарного підприємства перебуває у комунальній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання (комунальне комерційне підприємство) або на праві оперативного управління (комунальне некомерційне підприємство).

Статутний капітал комунального унітарного підприємства утворюється органом, до сфери управління якого воно належить. Розмір статутного капіталу комунального унітарного підприємства визначається відповідною місцевою радою.

Статутний капітал комунального унітарного підприємства підлягає сплаті до закінчення першого року з дня державної реєстрації такого підприємства.

Найменування комунального унітарного підприємства повинно містити слова «комунальне підприємство» та вказівку на орган місцевого самоврядування, до сфери управління якого входить дане підприємство.

Комунальне унітарне підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями власника та органу місцевого самоврядування, до сфери управління якого воно входить.

Комунальне унітарне підприємство очолює керівник підприємства, що призначається органом, до сфери управління якого входить підприємство, і є підзвітним цьому органу.

Збитки, завдані комунальному унітарному підприємству внаслідок виконання рішень органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підлягають відшкодуванню зазначеними органами добровільно або за рішенням суду.

Особливості господарської діяльності комунальних унітарних підприємств визначаються відповідно до вимог, встановлених ГК щодо діяльності державних комерційних або казенних підприємств, а також інших вимог, передбачених законом.

Для закупівель товарів, робіт чи послуг комунальне унітарне підприємство застосовує

процедури закупівель, визначені Законом України «Про здійснення державних закупівель».

§ 6. Поняття, види та правове становище підприємств колективної власності

Поняття підприємства колективної власності вміщене в ч. 1 ст. 93 ГК, згідно з якою підприємством колективної власності визнається корпоративне або унітарне підприємство, що діє на основі колективної власності засновника (засновників).

Частина 2 зазначеної статті відносить до підприємств колективної власності:

виробничі кооперативи,
підприємства споживчої кооперації,
підприємства громадських та релігійних організацій,
інші підприємства, передбачені законом.

а) Одним з найпоширеніших видів підприємств колективної власності є виробничий кооператив.

Виробничий кооператив є одним із типів кооперативів (іншими типами кооперативів є обслуговуючі та споживчі кооперативи). Його правове

становище визначається положеннями Цивільного кодексу (§ 2 глави 8 ЦК — статті 163—166), статті 94—110 ГК, а також Законом України від 10 липня 2003 р. «Про кооперацію»¹.

Згідно з ч. 1 ст. 95 ГК виробничим кооперативом визнається добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством та розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності.

Аналогічне визначення містить і ч. 1 ст. 163 ЦК. Обидва ці визначення називають серед ознак виробничого кооперативу таку ознаку як особиста трудова участь громадян — членів кооперативу. Тому не можна погодитися з визначенням поняття виробничого кооперативу, що наведене в Законі «Про кооперацію» (ст. 2, 6 Закону), за яким кооператив — це юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами. Знехтувавши такою ознакою як особиста

трудова участь членів кооперативу і передбачивши участь у кооперативі юридичних осіб, законодавець, по суті, ототожнив виробничий кооператив з господарським товариством.

Виробничі кооперативи можуть здійснювати виробничу, переробну, заготівельно-збутову, постачальницьку, сервісну і будь-яку іншу підприємницьку діяльність, не заборонену законом (ч. 2 ст. 95 ГК).

Виробничі кооперативи створюються та здійснюють свою діяльність за такими принципами, закріпленими у ст. 96 ГК:

добровільність членства громадян у кооперативі та вільний вихід з нього;

особиста трудова участь членів кооперативу у діяльності підприємства;

відкритість і доступність членства для тих, хто визнає статут кооперативу, бажає брати участь у його діяльності на умовах, встановлених статутом кооперативу;

демократичний характер управління кооперативом, рівні права членів кооперативу при прийнятті рішень;

розподіл доходу між членами кооперативу відповідно до їх трудової та майнової участі в діяльності кооперативу;

контроль членів кооперативу за його роботою в порядку, визначеному статутом.

б) інші підприємства колективної власності:

підприємства споживчої кооперації. Вся господарська діяльність споживчої кооперації можлива лише завдяки функціонуванню підприємств і організацій, що входять до її складу. Саме результати їх діяльності і є тим фінансовим джерелом, з якого «черпають воду» всі члени кооперації.

Виходячи з цього ч. 7 ст. 111 ГК встановлює, що споживчі товариства, їх спілки (об'єднання) можуть утворювати для здійснення своїх статутних цілей підприємства, установи та інші суб'єкти господарювання відповідно до вимог ГК та інших законів.

Що ж це за підприємства?

Згідно з ч. 2 ст. 93 ГК та ч. 8 ст. 111 ГК вони називаються підприємствами споживчої кооперації. Ними визнаються унітарні або корпоративні підприємства, утворені споживчим товариством (товариствами) або спілкою (об'єднанням) споживчих товариств відповідно до вимог ГК та інших законодавчих актів з метою здійснення статутних цілей цих товариств, спілок (об'єднань);

правове становище підприємств об'єднань громадян, релігійних організацій визначається ст. 112 ГК, згідно з якою підприємством об'єднання громадян, релігійної організації є унітарне підприємство, засноване на власності об'єднання громадян (громадської організації, політичної партії) або власності релігійної організації для здійснення господарської діяльності з метою виконання їх статутних завдань.

Право власності об'єднань громадян реалізують їх вищі статутні органи управління в порядку, передбаченому законом та статутними документами. Право власності релігійних організацій реалізується їх органами управління відповідно до закону.

Засновником підприємства об'єднання громадян є відповідне об'єднання громадян, що має статус юридичної особи, а також об'єднання (спілка) громадських організацій у разі, якщо його статутом передбачено право заснування підприємств. Політичним партіям та юридичним особам, що ними створюються, забороняється засновувати підприємства, за винятком засобів масової інформації, підприємств, що здійснюють продаж суспільно-політичної літератури, інших пропагандистсько-агітаційних матеріалів, виробів з власною символікою, проведення виставок, лекцій, фестивалів та інших суспільно-політичних заходів.

Релігійні організації мають право засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, необхідні для забезпечення діяльності цих організацій.

Підприємство об'єднання громадян, релігійної організації діє на основі статуту і є юридичною особою, здійснюючи свою діяльність на праві оперативного

управління або господарського відання відповідно до вимог ГК.

Обмеження щодо створення та діяльності окремих видів підприємств об'єднання громадян, релігійної організації встановлюються законами.

§ 7. Правове становище

приватних та інших підприємств

1. Приватне підприємство. Згідно зі ст. 113 ГК приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання — юридичної особи.

Порядок організації та діяльності приватних підприємств визначається ГК та іншими законами.

2. Фермерське господарство. Як встановлено ст. 114 ГК, фермерське господарство є формою підприємництва громадян з метою виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції.

Членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства, визнають і дотримуються положень Статуту фермерського господарства. Членами фермерського господарства не можуть бути особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом).

Відносини, пов'язані із створенням та діяльністю фермерських господарств, регулюються ГК, а також Законом України від 19 червня 2003 р. «Про фермерське господарство»¹, іншими законами.

Закон «Про фермерське господарство» (з його прийняттям втратив чинність Закон України від 20 грудня 1991 р. «Про селянське (фермерське) господарство») визначає правові, економічні та соціальні засади створення та діяльності фермерських господарств як прогресивної форми підприємницької діяльності громадян у галузі сільського господарства України.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 цього закону фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону.

Цей Закон не поширюється на громадян, які ведуть особисте селянське господарство або які використовують земельні ділянки для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд (присадибні ділянки), садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби. Правові, організаційні, економічні та соціальні засади ведення особистого селянського господарства встановлені Законом України від 15 травня 2003 р. «Про особисте селянське господарство»¹, який визначає особисте селянське господарство як господарську діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у

сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму;

3. Підприємство з іноземними інвестиціями — це підприємство, створене відповідно до вимог ГК, у статутному капіталі якого не менш як десять відсотків становить іноземна інвестиція (ч. 1 ст. 116 ГК). Підприємство набуває статусу підприємства з іноземними інвестиціями з дня зарахування іноземної інвестиції на його баланс.

Іноземною інвестицією є цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту. Іноземні інвестиції можуть вкладатися в об'єкти, інвестування в які не заборонено законами України.

Підприємства з іноземними інвестиціями мають право бути засновниками дочірніх підприємств, створювати філії і представництва на території України і за її межами з додержанням вимог законодавства України та законодавства відповідних держав.

Законом можуть бути визначені галузі господарювання та/ або території, в яких встановлюється загальний розмір участі іноземного інвестора, а також території, на яких діяльність підприємств з іноземними інвестиціями обмежується або забороняється, виходячи з вимог забезпечення національної безпеки.

Правовий статус і порядок діяльності підприємств з іноземними інвестиціями визначаються, крім ГК, Законом України від 19 березня 1996 р. «Про режим іноземного інвестування», Законом України від 16 квітня 1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність» та іншими законодавчими актами;

4. Іноземне підприємство. Частина 1 ст. 117 ГК визначає іноземне підприємство як унітарне або корпоративне підприємство, створене за

законодавством України, що діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб, або діюче підприємство, придбане повністю у власність цих осіб¹.

Іноземні підприємства не можуть створюватися в галузях, визначених законом, що мають стратегічне значення для безпеки держави.

Діяльність філій, представництв та інших відокремлених підрозділів підприємств, утворених за законодавством інших держав, здійснюється на території України відповідно до законодавства України.

Умови і порядок створення, вимоги до організації та діяльності іноземних підприємств визначаються ГК, Законом України «Про режим іноземного інвестування», іншими законами.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

§ 1. Поняття господарського товариства

Одним із найпоширеніших видів суб'єктів господарювання є господарські товариства. Їх правовий статус визначається положеннями § 1 «Господарські товариства» глави 8 ЦК, глави 9 «Господарські товариства» ГК та Законом України від 19 вересня 1991 р. «Про господарські товариства». Правовий статус акціонерних товариств визначає Закон України від 17 вересня 2008 р. «Про акціонерні товариства», який набрав чинності з 30 квітня 2009 р.

Частина 1 ст. 113 ЦК містить досить вузьке визначення поняття господарського товариства, відзначаючи, разом з тим, його головні ознаки: наявність статусу юридичної особи і наявність статутного (складеного) капіталу, поділеного на частки між учасниками.

З інших статей ЦК впливають такі ознаки господарського товариства, як підприємницький

характер його діяльності (ст. 84 ЦК), створення фізичними або юридичними особами.

Більш широке визначення поняття господарського товариства встановлене ч. 2 ст. 1 Закону України «Про господарські товариства» та ГК. Згідно з ч. 1 ст. 79 ГК господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

З наведеного визначення впливають наступні ознаки господарського товариства:

а) це підприємство або інший суб'єкт господарювання;

б) його засновниками є юридичні особи та/або громадяни;

в) товариство утворюється шляхом об'єднання майна засновників;

г) учасники товариства беруть участь у підприємницькій діяльності товариства;

д) товариство створюється з метою одержання прибутку.

У випадках, передбачених законом, господарське товариство може діяти у складі одного учасника. Це положення не поширюється на повні та командитні товариства (ч. 2 ст. 114 ЦК).

Засновниками і учасниками товариства можуть бути суб'єкти господарювання, інші учасники господарських відносин, зазначені у ст. 2 ГК, а також громадяни, які не є суб'єктами господарювання. У той самий час, учасниками повного товариства та повними учасниками (товаришами) командитного товариства можуть бути згідно з ч. 7 ст. 80 ГК лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва.

Обмеження щодо заснування та участі в господарських товариствах суб'єктів господарювання або інших осіб встановлюються ГК та іншими законами.

Господарські товариства є юридичними особами. Суб'єкти господарювання — юридичні особи, які стали засновниками або учасниками господарського

товариства, зберігають статус юридичної особи, тобто вони продовжують діяти як суб'єкти права.

Господарські товариства можуть здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, якщо інше не передбачено законом.

Для закупівель товарів, робіт чи послуг господарське товариство, державна частка у статутному капіталі якого перевищує 50 відсотків, застосовує процедури закупівель, визначені Законом України «Про здійснення державних закупівель».

Відповідно до ст. 82 ГК установчим документом повного товариства і командитного товариства є засновницький договір. Установчим документом акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю і товариства з додатковою відповідальністю є статут.

Установчі документи господарського товариства відповідно до ст. 4 Закону «Про господарські товариства» повинні містити відомості про вид товариства, предмет і цілі його діяльності, склад засновників та учасників, найменування та

місцезнаходження, розмір та порядок утворення статутного капіталу, порядок розподілу прибутків та збитків, склад і компетенцію органів товариства та порядок прийняття ними рішень, включаючи перелік питань, з яких необхідна одностайність або кваліфікована більшість голосів, порядок внесення змін до установчих документів та порядок ліквідації і реорганізації товариства.

Статут акціонерного товариства повинен містити відомості про повне та скорочене найменування товариства, тип товариства, розмір статутного капіталу, розмір резервного капіталу, номінальну вартість і загальну кількість акцій, порядок скликання та проведення загальних зборів, склад органів товариства та їх компетенцію, а також інші відомості, зазначені в ст. 13 Закону України «Про акціонерні товариства».

Статут товариства з обмеженою відповідальністю, крім відомостей, зазначених у ст. 4 Закону «Про господарські товариства», повинен містити відомості про розмір часток кожного з учасників, розмір, склад та порядок внесення ними вкладів.

Статутом може бути встановлено порядок визначення розміру часток учасників залежно від зміни вартості майна, внесеного як вклад, та додаткових внесків учасників.

Господарське товариство може створюватися та діяти на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом.

Якщо господарське товариство створюється та діє на підставі модельного статуту, в рішенні про його створення, яке підписується усіма засновниками, зазначаються відомості про вид товариства, його найменування, місцезнаходження, предмет і цілі діяльності, склад засновників та учасників, розмір статутного (складеного) капіталу, розмір часток кожного з учасників, порядок внесення ними вкладів, а також інформація про провадження діяльності на основі модельного статуту.

Засновницький договір повного товариства і командитного товариства, крім відомостей, зазначених у ст. 4 Закону «Про господарські товариства», повинні визначати розмір частки кожного з учасників, форму їх

участі у справах товариства, розмір, склад і порядок внесення ними вкладів. Стосовно вкладників командитного товариства в засновницькому договорі вказуються тільки сукупний розмір їх часток у майні товариства та розмір, склад і порядок внесення ними вкладів.

Найменування господарського товариства повинно містити зазначення виду товариства, для повних товариств і командитних товариств — прізвища (найменування) учасників товариства, які несуть додаткову відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, а також інші необхідні відомості. Найменування господарського товариства не може вказувати на належність товариства до органів державної влади чи органів місцевого самоврядування.

До установчих документів можуть бути включені також відомості щодо інших умов діяльності господарського товариства, які не суперечать закону. Якщо в установчих документах не вказано строк діяльності господарського товариства, воно вважається створеним на невідомий строк.

Установчі документи господарського товариства у передбачених законом випадках погоджуються з Антимонопольним комітетом України.

Порушення встановлених ст. 82 ГК вимог щодо змісту установчих документів господарського товариства є підставою для відмови у його державній реєстрації.

§ 2. Види господарських товариств

Види господарських товариств узагальнено названо у ст. 80 ГК (слід зазначити, що в назві ст. 113 ЦК вжито термін «види», а в ч. 2 цієї ж статті йдеться про «форми» господарських товариств — такі самі, як і види за ст. 80 ГК).

Згідно з ч. 1 ст. 80 ГК і ч. 2 ст. 1 Закону «Про господарські товариства» до господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

1. Акціонерне товариство — це так зване товариство капіталів. Особливості його правового

статусу обумовлені способом формування і функціонування статутного капіталу товариства.

Акціонерним товариством є господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями.

Акціонерне товариство не відповідає за зобов'язаннями акціонерів. До товариства та його органів не можуть застосовуватися будь-які санкції, що обмежують їх права, у разі вчинення акціонерами протиправних дій.

Акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, тільки в межах належних їм акцій. До акціонерів не можуть застосовуватися будь-які санкції, що обмежують їх права, у разі вчинення протиправних дій товариством або іншими акціонерами (ст. 3 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Правовий статус акціонерного товариства має певні особливості, зумовлені тим, що:

по-перше, статутний капітал акціонерного товариства має акціонерну природу, тобто утворюється з суми номінальної вартості всіх розміщених акцій товариства. Мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства становить 1250 мінімальних заробітних плат виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення (реєстрації) акціонерного товариства. Статутний капітал товариства визначає мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його кредиторів;

по-друге, лише акціонерне товариство має публічний статус емітента таких цінних паперів, як акції. Акція товариства посвідчує корпоративні права акціонера щодо цього акціонерного товариства. Шляхом емісії і розміщення акцій акціонерне товариство формує статутний капітал, а шляхом розміщення додаткових акцій — збільшує його, якщо це необхідно. Акції публічного акціонерного товариства продаються і купуються виключно на фондовій біржі, на якій акціонерне товариство пройшло процедуру лістингу (включення цінних паперів до реєстру

організатора торгівлі та здійснення контролю за відповідністю цінних паперів і емітента умовам та вимогам, установленим у правилах організатора торгівлі), а акції приватного акціонерного товариства не можуть купуватися та/або продаватися на фондовій біржі, за винятком продажу шляхом проведення на біржі аукціону;

по-третє, фізичні і юридичні особи, а також держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, або територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, які є власниками акцій товариства, набувають статусу акціонерів. Права та обов'язки акціонерів визначені статтями 25—29 Закону України «Про акціонерні товариства». При цьому зазначений закон розмежовує права акціонерів — власників простих і привілейованих акцій;

по-четверте, акціонерне товариство має більш складну структуру органів, порівняно з іншими господарськими товариствами, повноваження та форми роботи яких досить повно закріплені в законі. Так, в

акціонерному товаристві створюється наглядова рада, яка може утворювати постійні чи тимчасові комітети з числа її членів, а також обирати корпоративного секретаря.

Акціонерні товариства за типом поділяються на публічні акціонерні товариства та приватні акціонерні товариства. Кількісний склад акціонерів приватного акціонерного товариства не може перевищувати 100 акціонерів.

Публічне акціонерне товариство може здійснювати публічне та приватне розміщення акцій, а приватне — тільки приватне розміщення. У разі прийняття загальними зборами приватного акціонерного товариства рішення про здійснення публічного розміщення акцій до статуту товариства вносяться відповідні зміни, у тому числі — про зміну типу товариства — з приватного на публічне. Зміна типу товариства з приватного на публічне або з публічного на приватне не є його перетворенням.

Акціонерне товариство може бути створене однією особою чи може складатися з однієї особи у разі придбання одним акціонером усіх акцій товариства.

2. Одним із найпоширеніших видів господарських товариств у сфері господарювання України є товариства з обмеженою відповідальністю.

Відповідно до ч. 3 ст. 80 ГК товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів.

Отже, називаючи цей вид товариства товариством «з обмеженою відповідальністю», законодавець не має на увазі обмеження відповідальності товариства як суб'єкта господарського права (юридичної особи) якимись певними розмірами майна або грошових коштів (наприклад, лише розміром статутного капіталу).

Насправді йдеться про обмеження відповідальності учасників товариства, які несуть ризик збитків у межах своїх вкладів до статутного капіталу (у разі фінансового краху товариства його учасники лише понесуть збитки у розмірі їх вкладів до статутного капіталу товариства).

Слід зазначити, що внаслідок змін до ст. 52 Закону України «Про господарські товариства», внесених Законом України від 21 квітня 2011 р., було виключено ч. 1 цієї статті в редакції Закону України від 15 вересня 2009 р., яка встановлювала, що розмір статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю повинен становити не менше суми, еквівалентної одній мінімальній заробітній платі, діючій на момент створення товариства. Відтак, на сьогодні мінімальний розмір статутного капіталу зазначеного товариства законом не визначено.

Статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю підлягає сплаті учасниками товариства до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства.

Якщо учасники до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства не внесли (не повністю внесли) свої вклади, загальні збори учасників приймають одне з таких рішень:

про виключення зі складу товариства тих учасників, які не внесли (не повністю внесли) свої вклади, та про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі;

про зменшення статутного капіталу та про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі; про ліквідацію товариства.

Учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства (ч. 1 ст. 147 ЦК).

Відчуження учасником товариства з обмеженою відповідальністю своєї частки (її частини) третім особам допускається, якщо інше встановлено статутом товариства.

Учасники товариства користуються переважним правом купівлі частки учасника, який її відступив, пропорційно їхнім часткам у статутному капіталі товариства, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права. Якщо учасники товариства не скористаються своїм переважним правом протягом місяця з дня повідомлення про намір учасника продати частку (її частину) або протягом іншого строку, встановленого статутом товариства чи домовленістю між його учасниками, частка (її частина) учасника може бути відчужена третій особі (ч. 2 ст. 147 ЦК).

У разі передачі частки (її частини) третій особі відбувається одночасний перехід до неї всіх прав та обов'язків, що належали учаснику, який відступив її повністю або частково.

Частка учасника товариства може бути придбана самим товариством, яке протягом одного року зобов'язане реалізувати її іншим учасникам або третім особам у порядку, встановленому статутом і законом,

або зменшити свій статутний капітал відповідно до ст. 144 ЦК.

Будь-який з учасників товариства з обмеженою відповідальністю має право вийти з товариства зі сплатою йому вартості частини майна товариства, пропорційної його частці у статутному капіталі. За домовленістю між учасником та товариством виплата вартості частини майна товариства може бути замінена переданням майна в натурі (ч. 2 ст. 148 ЦК).

3. Правовий статус, аналогічний статусу товариства з обмеженою відповідальністю, має товариство з додатковою відповідальністю.

Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників (ч. 4 ст. 80 ГК).

Граничний розмір відповідальності учасників передбачається в установчих документах.

До товариства з додатковою відповідальністю застосовуються положення ЦК про товариства з обмеженою відповідальністю, якщо інше не встановлено статутом товариства і законом.

4. Повним товариством згідно з ч. 5 ст. 80 ГК визнається таке товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Повне товариство створюється і діє на підставі засновницького договору (статуту цей вид товариства не має). Засновницький договір повного товариства, крім відомостей, загальних для всіх видів товариств, повинні визначати розмір частки кожного з учасників, форму їх участі у справах товариства, розмір, склад і порядок внесення ними вкладів.

Такі вимоги впливають з особливого характеру товариства, зокрема, з ведення його справ, яке здійснюється в порядку, встановленому ст. 122 ЦК, а саме: кожний учасник повного товариства має право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи спільно або що ведення справ доручено окремим учасникам.

У разі спільного ведення учасниками справ товариства для вчинення кожного правочину є необхідною згода всіх учасників товариства. Якщо ведення справ доручено окремим учасникам повного товариства, інші учасники можуть вчиняти правочини від імені товариства за наявності у них довіреності, виданої учасниками, яким доручено ведення справ товариства.

У відносинах із третіми особами повне товариство не може посилається на положення засновницького договору, які обмежують повноваження учасників повного товариства щодо права діяти від імені товариства, крім випадків, коли буде доведено, що третя

особа у момент вчинення правочину знала чи могла знати про відсутність в учасника товариства права діяти від імені товариства.

Учасник повного товариства, що діяв у спільних інтересах, але не мав на це повноважень, має право у разі, якщо його дії не були схвалені іншими учасниками, вимагати від товариства відшкодування здійснених ним витрат, якщо він доведе, що у зв'язку з його діями товариство зберегло чи набуло майно, яке за вартістю перевищує ці витрати.

Статтею 125 ЦК встановлено, що зміни у складі учасників повного товариства можуть бути у зв'язку з:

виходом учасника повного товариства з його складу з власної ініціативи;

виключенням із складу учасників;

вибуттям із складу учасників з причин, що не залежать від учасника.

Порядок і особливості виходу, виключення та вибуття учасників зі складу повного товариства визначаються відповідно статтями 126, 128 та 129 ЦК, іншим законом та засновницьким договором.

Як уже зазначалося, учасники повного товариства несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке може бути звернене стягнення. Механізм такої відповідальності конкретизовано у ст. 124 ЦК. Важливим є те, що учасник товариства відповідає за борги останнього незалежно від того, чи виникли вони після або до його вступу до товариства.

Якщо борги товариства повністю сплатить один з учасників, він має право звернутися з регресною вимогою у відповідній частині до інших учасників, які несуть перед ним відповідальність пропорційно своїм часткам у складеному капіталі товариства.

5. Командитним товариством є господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном, на яке за законом може бути звернено стягнення (повні учасники), а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми вкладами (вкладники).

Якщо у командитному товаристві беруть участь два або більше повних учасників, вони несуть солідарну відповідальність щодо боргів товариства.

Згідно з ч. 1 ст. 134 ЦК командитне товариство створюється і діє на підставі засновницького договору. Засновницький договір підписується усіма повними учасниками.

Якщо внаслідок виходу, виключення чи вибуття у командитному товаристві залишився один повний учасник, засновницький договір переоформляється в одноособову заяву, підписану повним учасником. Якщо командитне товариство створюється одним повним учасником, то установчим документом є одноособова заява (меморандум), яка містить усі відомості, встановлені законом для командитного товариства (ч. 3 ст. 134 ЦК).

Правовий статус командитного товариства визначається нормами статей 133—139 ЦК, статей 67—74 Закону «Про господарські товариства» (ці статті закону стосуються правового статусу повних товариств) з урахуванням особливостей, передбачених у

спеціальних статтях (статей 78—83) Закону «Про господарські товариства», безпосередньо присвячених командитним товариствам.

Оскільки правовий статус повних учасників було розглянуто раніше, тут доцільно зупинитися на особливостях участі вкладників у командитному товаристві.

Вкладник може вступати до командитного товариства шляхом внесення грошових або матеріальних вкладів.

Згідно зі ст. 137 ЦК вкладник командитного товариства має право:

одержувати частину прибутку товариства відповідно до його частки у складеному капіталі товариства в порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом);

діяти від імені товариства у разі видачі йому довіреності та відповідно до неї;

переважно перед третіми особами набувати відчужувану частку (її частину) в складеному капіталі товариства відповідно до положень ст. 147 ЦК.

Якщо бажання викупити частку (її частину) виявили декілька вкладників, зазначена частка розподіляється між ними відповідно до їхніх часток у складеному капіталі товариства;

вимагати першочергового повернення вкладу у разі ліквідації товариства;

ознайомлюватися з річними звітами та балансами товариства;

після закінчення фінансового року вийти з товариства та одержати свій вклад у порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом);

передати свою частку (її частину) у складеному капіталі іншому вкладнику або третій особі, повідомивши про це товариство.

Передання вкладником усієї своєї частки іншій особі припиняє його участь у командитному товаристві.

Вкладники командитного товариства повинні вносити вклади й додаткові внески у розмірі, способами й порядком, передбаченим засновницьким договором, проте сукупний розмір їхніх часток не повинен перевищувати 50 відсотків майна товариства, зазначеного в засновницькому договорі.

Таким чином, вкладники беруть участь у діяльності командитного товариства лише своїми вкладками, розмір яких визначає суму отримуваного

ними прибутку. Будь-якої участі в управлінні товариством вони не беруть.

Управління справами командитного товариства здійснюється тільки повними учасниками. Якщо в товаристві є тільки один такий учасник, управління справами здійснюється ним самотійно.

Вкладники не мають права перешкоджати діям повних учасників з управління справами товариства.

Незважаючи на те, що за загальним правилом відповідальність вкладника обмежується вкладом у майні товариства, в окремих випадках, передбачених законом, він також несе повну відповідальність. При-міром, якщо вкладник вчиняє правочин від імені та в інтересах товариства без відповідних повноважень, і схвалення його дій командитним товариством не буде отримано, він відповідає перед третіми особами за вчиненим ним правочином усім своїм майном, на яке відповідно до законодавства може бути звернено стягнення (ч. 1 ст. 138 ЦК).

Крім загальних підстав припинення діяльності господарських товариств командитне товариство

припиняється також у разі вибуття усіх вкладників. Повні учасники мають право у разі вибуття всіх вкладників замість ліквідації командитного товариства перетворити його у повне товариство.

§ 3. Майно та майнові права у господарському товаристві

Господарське товариство як суб'єкт і об'єкт права власності (майновий комплекс) характеризується складною майновою і фінансовою структурою.

Ця структура різна для статутних (акціонерні товариства, товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю) і нестатутних (повні та командитні товариства) товариств. Так, найскладнішою є майнова і фінансова структура акціонерного товариства, яка становить собою врегульовані правом відносини щодо об'єднання вкладів засновників та учасників у статутний капітал товариства, щодо випуску та обігу акцій, щодо розподілу майна у фонди товариства та виплати дивідендів на акції.

Поняття майна товариства використовується, зокрема, у ст. 115 ЦК, а також у ст. 80 ГК, відповідно до

якої товариство «несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства».

Поняття «майно товариства» узагальнює всі види майна і майнових прав цього суб'єкта права. Зміст його необхідно визначати згідно з правилами ст. 190 ЦК, за якою майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки.

Відповідно до ч. 1 ст. 139 ГК майном визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Залежно від економічної форми, якої набуває майно товариства у процесі здійснення господарської діяльності, воно належить до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів (ч. 2 ст. 139 ГК).

Майно товариства юридично відособлене від майна власників товариства (акціонерів, учасників). Це

майно є власністю саме товариства як юридичної особи. Товариство в статусі суб'єкта права володіє, користується і розпоряджається майном товариства, відособлення якого здійснюється на праві колективної власності.

Юридично-технічною формою, яка постійно відображає майновий стан товариства, є його самостійний бухгалтерський баланс, тобто документ про його активи і пасиви. Грошові кошти товариства відображені на його поточному та інших рахунках в установах банків.

Джерела формування майна товариства, що є його власністю, визначені ч. 1 ст. 12 Закону «Про господарські товариства», згідно з якою товариство є власником: а) майна, переданого йому учасниками у власність як вклад до статутного (складеного) капіталу; б) продукції, виробленої товариством в результаті господарської діяльності; в) одержаних доходів; г) іншого майна, набутого на підставах, не заборонених законом.

Об'єкти права власності господарського товариства різні.

а) Згідно зі ст. 85 ГК господарське товариство є власником майна, переданого йому у власність засновниками і учасниками як внески. Це майно називається вкладами засновників та учасників до статутного (складеного) капіталу (ч. 1 ст. 115 ЦК). З економічної точки зору вклади — це фіксовані частки майнової участі цих осіб у статутному (складеному) капіталі товариства.

Згідно з ч. 1 ст. 86 ГК вкладами учасників та засновників господарського товариства можуть бути будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, цінні папери, права користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, а також інші майнові права (включаючи майнові права на об'єкти інтелектуальної власності), кошти, в тому числі в іноземній валюті.

За загальним правилом, порядок оцінки вкладів визначається установчими документами товариства, якщо інше не передбачено законом. Так, оцінку вкладів

у статутний капітал товариства, внесених у натуральній формі, затверджують установчі збори товариства. Ці правила безпосередньо стосуються вкладів фізичних і недержавних юридичних осіб.

Вклади, які є майном державної власності, визначаються в нормативно врегульованому порядку — згідно з Методикою оцінки вартості майна, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 18911. Це означає, що при створенні акціонерних товариств у процесі корпоратизації й інших випадках, діють загальні правила оцінки вкладів. Сума випуску акцій товариства, яке створюється на базі державного підприємства, повинна відповідати сумі статутного капіталу підприємства, яка в даному разі визначається відповідно до зазначеної Методики.

Закон (ч. 3 ст. 86 ГК) забороняє використовувати для формування статутного (складеного) капіталу товариства бюджетні кошти, кошти, одержані в кредит та під заставу, векселі, майно державних (комунальних) підприємств, яке відповідно до закону (рішення органу

місцевого самоврядування) не підлягає приватизації, та майно, що перебуває в оперативному управлінні бюджетних установ, якщо інше не передбачено законом. Фінансовий стан засновників — юридичних осіб щодо їх спроможності здійснити відповідні внески до статутного капіталу господарського товариства у випадках, передбачених законом, має бути перевірений незалежним аудитором (аудиторською організацією) у встановленому порядку, а майновий стан засновників — громадян має бути підтверджений довідкою органу державної податкової служби про подану декларацію про майновий стан і доходи (податкову декларацію), завіреною відповідним податковим органом.

б) Крім вкладів, товариство виступає власником й іншого майна, яке, на відміну від статутного капіталу, називається власним капіталом товариства. Це продукція, вироблена в результаті господарської діяльності товариства; доходи, одержані від господарської діяльності товариства; інше майно, набуте товариством на підставах, не заборонених законом (доходи від продажу акцій, облігацій; кредити банків, інвестиції під

державні контракти, надходження від пожертвувань тощо).

Майно господарського товариства поділяється на фонди — передбачені нормами права види або частини майна товариства відповідно до їхнього цільового призначення. Кожен фонд має певний правовий режим.

Статутний капітал. Законодавство (ч. 1 ст. 87 ГК) визначає статутний капітал господарського товариства як суму вкладів засновників та учасників товариства.

Статутний капітал є однією з майнових гарантій стабільності товариства як ділового партнера. З цією метою законодавством встановлено загальний для всіх акціонерних товариств мінімальний розмір статутного капіталу в сумі, еквівалентній 1250 мінімальним заробітним платам (виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення товариства) та мінімальні розміри статутних капіталів для окремих видів суб'єктів господарювання, створених у формі господарських товариств — банків, страхових компаній. Статутний капітал товариства поділений на визначену установчими документами кількість акцій

рівної номінальної вартості (в акціонерних товариствах) або на частки, розмір яких встановлюється статутом (в товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю).

Статутний капітал у певному розумінні є неподільним майном господарського товариства, тому закон імперативно регулює порядок його зміни — збільшення або зменшення. При цьому в ГК лише зазначається на право товариства змінювати (збільшувати або зменшувати) розмір статутного капіталу, а сам порядок зміни встановлено нормами ЦК та актами Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України (раніше — ДКЦПФР).

Так, згідно зі ст. 156 ЦК акціонерне товариство має право за рішенням загальних зборів акціонерів збільшити статутний капітал шляхом збільшення номінальної вартості акцій або додаткового випуску акцій.

Збільшення статутного капіталу АТ здійснюється відповідно до Положення про порядок збільшення (зменшення) розміру статутного капіталу акціонерного

товариства, затвердженого рішенням ДКЦПФР від 22 лютого 2007 р. № 3871.

Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства допускається після його повної сплати. Збільшення статутного капіталу товариства для покриття збитків не допускається.

У випадках, встановлених статутом товариства і законом, може бути встановлене переважне право акціонерів на придбання акцій, що додатково випускаються товариством.

Порядок зменшення статутного капіталу АТ встановлений ст. 157 ЦК, згідно з якою акціонерне товариство має право за рішенням загальних зборів акціонерів зменшити статутний капітал шляхом зменшення номінальної вартості акцій або шляхом купівлі товариством частини випущених акцій з метою зменшення їх загальної кількості.

Зменшення статутного капіталу акціонерного товариства допускається після повідомлення про це всіх його кредиторів у порядку, встановленому законом. При цьому кредитори товариства мають право вимагати

дострокового припинення або виконання товариством відповідних зобов'язань та відшкодування збитків.

Зменшення статутного капіталу акціонерного товариства шляхом купівлі та погашення частини акцій допускається, якщо така можливість передбачена у статуті товариства.

Зменшення акціонерним товариством статутного капіталу нижче від встановленого законом розміру має наслідком ліквідацію товариства.

Стаття 144 ЦК встановлює порядок зміни статутного капіталу товариства з обмеженою (з додатковою) відповідальністю. Зменшення статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю допускається після повідомлення в порядку, встановленому законом, усіх його кредиторів. У цьому разі кредитори мають право вимагати дострокового припинення або виконання відповідних зобов'язань товариства та відшкодування їм збитків.

Збільшення статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю допускається після внесення усіма його учасниками вкладів у повному

обсязі. Порядок внесення додаткових вкладів встановлюється законом і статутом товариства.

Рішення товариства про зміни розміру статутного капіталу набирає чинності з дня внесення цих змін до державного реєстру (ч. 3 ст. 87 ГК).

Для покриття витрат, пов'язаних з відшкодуванням збитків, позаплановими видатками товариства, останнє створює резервний (страховий) фонд. Це фонд визначеного установчими документами розміру, але не менш як 15 відсотків статутного капіталу товариства. Формується резервний (страховий) фонд за рахунок щорічних відрахувань, розмір яких визначається установчими документами, але не може бути меншим 5 відсотків суми прибутку товариства. Кошти фонду зараховуються на спеціальний рахунок в банку. Рішення про використання фонду приймає вищий орган управління товариства. Резервний (страховий) фонд має цільове призначення, тому його кошти на інші цілі не використовуються.

Товариство має право створювати й інші фонди, одним з яких є фонд сплати дивідендів. Це майновий

фонд, який теж формується з чистого прибутку товариства.

Інші фонди створюються, якщо це передбачено законодавством або установчими документами товариства (наприклад, житловий фонд, валютний фонд тощо).

Господарське товариство, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток, паїв) належить державі, зобов'язане на кожний наступний рік складати і виконувати річний фінансовий план відповідно до ст. 75 ГК.

Право участі в господарському товаристві за змістом є комплексним. До нього входять як майнові права та обов'язки учасника товариства (акціонера), так і членські (управлінські) права та обов'язки. До майнових прав учасника товариства належать такі права: брати участь у розподілі прибутків товариства; одержувати частину прибутку товариства (в акціонерному товаристві — дивіденди);

отримувати частину вартості майна товариства у разі його ліквідації. Ця частина має бути пропорційною вартості частки (акцій), що належать учаснику;

розпоряджатися часткою (акціями): продавати, передавати, відчужувати іншим способом у порядку, визначеному чинним законодавством та установчими документами товариства;

купувати частку (її частину) у разі відступлення учасником товариства (додатково випущені акції — в акціонерному товаристві).

Учасник господарського товариства зобов'язаний вносити вклади (сплачувати акції) у розмірі, порядку та коштами (засобами), що передбачені установчими документами відповідно до закону;

§ 4. Права і обов'язки

учасників господарського товариства

Учасники господарського товариства — це суб'єкти господарювання, інші учасники господарських відносин (споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші

організації), які виступають засновниками (учасниками) товариства. Це можуть бути як юридичні особи, так і громадяни.

Їх права і обов'язки як учасників господарського товариства (незалежно від виду товариства) встановлені ст. 88 ГК, згідно з якою учасники господарського товариства мають право:

брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом та іншими законами;

брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди);

одержувати інформацію про товариство. На вимогу учасника товариство зобов'язане надати йому для ознайомлення річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства тощо;

вийти в передбаченому установчими документами порядку зі складу товариства.

Учасники товариства мають також інші права, передбачені ГК, іншими законами та установчими документами товариства. Так, згідно з п. 4) ч. 1 ст. 116 ЦК учасники товариства, крім перелічених прав, мають також право здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом.

Частина 3 ст. 88 ГК покладає на учасників господарського товариства наступні обов'язки:

додержуватися вимог установчих документів товариства, виконувати рішення його органів управління;

вносити вклади (оплачувати акції) у розмірі, порядку та коштами (засобами), що передбачені установчими документами, відповідно до ГК та закону про господарські товариства;

нести інші обов'язки, передбачені ГК, іншими законами та установчими документами товариства (наприклад, не розголошувати комерційну таємницю та

конфіденційну інформацію про діяльність товариства (п. 3 ч. 1 ст. 117 ЦК).

§ 5. Управління

господарським товариством

Загальні положення щодо управління господарським товариством містить ст. 89 ГК, згідно з якою управління діяльністю господарського товариства здійснюють його органи та посадові особи, склад і порядок обрання (призначення) яких визначається залежно від виду товариства, а у визначених законом випадках — учасники товариства.

Посадовими особами товариства визнаються голова та члени виконавчого органу, голова ревізійної комісії (ревізор), а у разі створення ради товариства (наглядової ради) — голова і члени цієї ради. Обмеження щодо поєднання однією особою зазначених посад встановлюються законом.

Посадовими особами господарського товариства не можуть бути особи, службову або іншу діяльність яких визнано Конституцією України та законом несумісною з перебуванням на цих посадах, а також

особи, яким перебування на відповідних посадах заборонено рішенням суду.

Посадові особи відповідають за шкоду, заподіяну ними господарському товариству, в межах і порядку, передбачених законом та установчими документами товариства.

Особливості управління діяльністю окремих видів господарських товариств, обумовлені порядком формування статутного (складеного) капіталу і характером взаємовідносин між учасниками товариства, встановлені в ЦК.

Так, управління діяльністю повного товариства здійснюється за спільною згодою всіх учасників. Засновницьким договором товариства можуть бути передбачені випадки, коли рішення приймається більшістю голосів учасників.

Кожний учасник повного товариства має один голос, якщо засновницьким договором не передбачений інший порядок визначення кількості голосів.

Кожний учасник повного товариства незалежно від того, чи уповноважений він вести справи товариства,

має право ознайомлюватися з усією документацією щодо ведення справ товариства. Відмова від цього права чи його обмеження, зокрема за домовленістю учасників товариства, є нікчемною (ст. 121 ЦК).

Управління діяльністю командитного товариства здійснюється повними учасниками у порядку, встановленому ЦК для повного товариства.

Вкладники не мають права брати участі в управлінні діяльністю командитного товариства та заперечувати проти дій повних учасників щодо управління діяльністю товариства. Вкладники командитного товариства можуть діяти від імені товариства тільки за довіреністю.

Особливості управління товариством з обмеженою відповідальністю встановлені ст. 145 ЦК.

Вищим органом товариства з обмеженою відповідальністю є загальні збори його учасників.

У товаристві з обмеженою відповідальністю створюється виконавчий орган — колегіальний (дирекція, очолювана генеральним директором) або одноособовий (директор), який здійснює поточне

керівництво його діяльністю і є підзвітним загальним зборам його учасників. Виконавчий орган товариства може бути обраний також і не зі складу учасників товариства.

Компетенція виконавчого органу товариства з обмеженою відповідальністю, порядок ухвалення ним рішень і порядок вчинення дій від імені товариства встановлюються ЦК, іншим законом і статутом товариства.

До виключної компетенції загальних зборів учасників товариства з обмеженою відповідальністю належить:

визначення основних напрямів діяльності товариства, затвердження його планів і звітів про їх виконання;

внесення змін до статуту товариства, зміна розміру його статутного капіталу;

створення та відкликання виконавчого органу товариства;

визначення форм контролю за діяльністю виконавчого органу, створення та визначення повноважень відповідних контрольних органів;

затвердження річних звітів та бухгалтерських балансів, розподіл прибутку та збитків товариства;

вирішення питання про придбання товариством частки учасника;

виключення учасника із товариства;

прийняття рішення про ліквідацію товариства, призначення ліквідаційної комісії, затвердження ліквідаційного балансу.

Статутом товариства і законом до виключної компетенції загальних зборів може бути також віднесене вирішення інших питань.

Питання, віднесені до виключної компетенції загальних зборів учасників товариства, не можуть бути передані ними для вирішення виконавчому органу товариства.

Черговість та порядок скликання загальних зборів встановлюються статутом товариства і законом.

Так, згідно із Законом «Про господарські товариства» загальні збори учасників товариства з обмеженою відповідальністю скликаються не рідше двох разів на рік, якщо інше не передбачено установчими документами. Такі збори вважаються повноважними, якщо на них присутні учасники (представники учасників), що володіють у сукупності більш як 60 відсотками голосів.

Контроль за діяльністю виконавчого органу товариства з обмеженою відповідальністю здійснює ревізійна комісія (ревізор), що утворюється зборами учасників товариства.

Вищим органом акціонерного товариства є загальні збори акціонерного товариства.

Акціонерне товариство зобов'язане щороку скликати загальні збори (річні загальні збори), які проводяться не пізніше 30 квітня наступного за звітним року.

Усі інші загальні збори, крім річних, вважаються позачерговими.

У загальних зборах акціонерного товариства можуть брати участь особи, включені до переліку акціонерів, які мають право на таку участь, або їх представники. На загальних зборах за запрошенням особи, яка скликає загальні збори, також можуть бути присутні представник аудитора товариства та посадові особи товариства незалежно від володіння ними акціями цього товариства, представник органу, який відповідно до статуту представляє права та інтереси трудового колективу.

Перелік акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, складається в порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України.

Письмове повідомлення про проведення загальних зборів та їх порядок денний надсилається акціонерам персонально особою, яка скликає загальні збори, у спосіб, передбачений статутом акціонерного товариства, у строк не пізніше ніж за 30 днів до дати їх проведення. Повідомлення розсилає особа, яка скликає загальні збори, або особа, яка веде облік прав власності

на акції товариства у разі скликання загальних зборів акціонерами.

Згідно зі ст. 33 Закону України «Про акціонерні товариства» загальні збори можуть вирішувати будь-які питання діяльності акціонерного товариства.

До виключної компетенції загальних зборів належить:

визначення основних напрямів діяльності акціонерного товариства;

внесення змін до статуту товариства;

прийняття рішення про анулювання викуплених акцій;

прийняття рішення про зміну типу товариства;

прийняття рішення про розміщення акцій;

прийняття рішення про збільшення статутного капіталу товариства;

прийняття рішення про зменшення статутного капіталу товариства;

прийняття рішення про дроблення або консолідацію акцій;

затвердження положень про загальні збори, наглядову раду, виконавчий орган та ревізійну комісію (ревізора) товариства, а також внесення змін до них;

затвердження інших внутрішніх документів товариства, якщо це передбачено статутом товариства;

затвердження річного звіту товариства;

розподіл прибутку і збитків товариства з урахуванням вимог, передбачених законом;

прийняття рішення про викуп товариством розміщених ним акцій, крім випадків обов'язкового викупу акцій, визначених ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства»;

прийняття рішення про форму існування акцій;

затвердження розміру річних дивідендів з урахуванням вимог, передбачених законом;

прийняття рішень з питань порядку проведення загальних зборів;

обрання членів наглядової ради, затвердження умов цивільно-правових договорів, трудових договорів (контрактів), що укладатимуться з ними, встановлення розміру їх винагороди, обрання особи, яка

уповноважується на підписання договорів (контрактів) з членами наглядової ради;

прийняття рішення про припинення повноважень членів наглядової ради, за винятком випадків, встановлених Законом України «Про акціонерні товариства»;

обрання членів ревізійної комісії (ревізора), прийняття рішення про дострокове припинення їх повноважень;

затвердження висновків ревізійної комісії (ревізора);

обрання членів лічильної комісії, прийняття рішення про припинення їх повноважень;

прийняття рішення про вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна, робіт або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства;

прийняття рішення про виділ та припинення товариства, крім випадку, передбаченого ч. 4 ст. 84 Закону України «Про акціонерні товариства», про

ліквідацію товариства, обрання ліквідаційної комісії, затвердження порядку та строків ліквідації, порядку розподілу між акціонерами майна, що залишається після задоволення вимог кредиторів, і затвердження ліквідаційного балансу;

прийняття рішення за наслідками розгляду звіту наглядової ради, звіту виконавчого органу, звіту ревізійної комісії (ревізора);

затвердження принципів (кодексу) корпоративного управління товариства;

обрання комісії з припинення акціонерного товариства;

вирішення інших питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів згідно із статутом товариства.

Повноваження з вирішення питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів, не можуть бути передані іншим органам товариства.

Наглядова рада акціонерного товариства є органом, що здійснює захист прав акціонерів товариства і в межах компетенції, визначеної статутом та цим

Законом, контролює та регулює діяльність виконавчого органу.

В акціонерних товариствах із кількістю акціонерів — власників простих акцій 10 і більше створення наглядової ради є обов'язковим. У товаристві з кількістю акціонерів — власників простих акцій 9 і менше у разі відсутності наглядової ради її повноваження здійснюються загальними зборами.

До компетенції наглядової ради належить вирішення питань, передбачених Законом, статутом, а також переданих на вирішення наглядової ради загальними зборами.

До виключної компетенції наглядової ради належать:

1) затвердження в межах своєї компетенції положень, якими регулюються питання, пов'язані з діяльністю товариства;

підготовка порядку денного загальних зборів, прийняття рішення про дату їх проведення та про включення пропозицій до порядку денного, крім скликання акціонерами позачергових загальних зборів;

прийняття рішення про проведення чергових або позачергових загальних зборів відповідно до статуту товариства та у випадках, встановлених Законом України «Про акціонерні товариства»;

прийняття рішення про продаж раніше викуплених товариством акцій;

прийняття рішення про розміщення товариством інших цінних паперів, крім акцій;

прийняття рішення про викуп розміщених товариством інших, крім акцій, цінних паперів;

затвердження ринкової вартості майна у випадках, передбачених Законом;

обрання та припинення повноважень голови і членів виконавчого органу;

затвердження умов контрактів, які укладатимуться з членами виконавчого органу, встановлення розміру їх винагороди;

прийняття рішення про відсторонення голови або члена виконавчого органу від здійснення повноважень та обрання особи, яка тимчасово здійснюватиме повноваження голови виконавчого органу;

обрання та припинення повноважень голови і членів інших органів товариства;

обрання реєстраційної комісії, за винятком випадків, встановлених цим законом;

обрання аудитора товариства та визначення умов договору, що укладатиметься з ним, встановлення розміру оплати його послуг. У разі, якщо наглядова рада відсутня це питання належить до компетенції виконавчого органу, якщо інше не встановлено статутом;

визначення дати складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядку та строків виплати дивідендів у межах граничного строку, визначеного частиною другою ст. 30 Закону;

визначення дати складення переліку акціонерів, які мають бути повідомлені про проведення загальних зборів відповідно до ч. 1 ст. 34 Закону та мають право на участь у загальних зборах відповідно до ст. 33 Закону;

вирішення питань про участь товариства у промислово-фінансових групах та інших об'єднаннях, про заснування інших юридичних осіб;

вирішення питань, віднесених до компетенції наглядової ради розділом XVI Закону України «Про акціонерні товариства», у разі злиття, приєднання, поділу, виділу або перетворення товариства;

прийняття рішення про вчинення значних правочинів у випадках, передбачених ч. 1 ст. 68 Закону;

визначення ймовірності визнання товариства неплатоспроможним унаслідок прийняття ним на себе зобов'язань або їх виконання, у тому числі внаслідок виплати дивідендів або викупу акцій;

прийняття рішення про обрання оцінювача майна товариства та затвердження умов договору, що укладатиметься з ним, встановлення розміру оплати його послуг;

прийняття рішення про обрання (заміну) реєстратора власників іменних цінних паперів товариства або депозитарія цінних паперів та затвердження умов договору, що укладатиметься з ним, встановлення розміру оплати його послуг;

надсилання пропозиції акціонерам про придбання належних їм простих акцій особою (особами, що діють

спільно), яка придбала контрольний пакет акцій, відповідно до ст. 65 Закону України «Про акціонерні товариства»;

вирішення інших питань, що належать до виключної компетенції наглядової ради згідно із статутом акціонерного товариства, в тому числі прийняття рішення про переведення випуску акцій документарної форми існування у бездокументарну форму існування.

Питання, що належать до виключної компетенції наглядової ради акціонерного товариства, не можуть вирішуватися іншими органами товариства, крім загальних зборів, за винятком випадків, встановлених Законом.

Виконавчий орган акціонерного товариства здійснює управління поточною діяльністю товариства.

До компетенції виконавчого органу належить вирішення всіх питань, пов'язаних з керівництвом поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів та наглядової ради.

Виконавчий орган акціонерного товариства підзвітний загальним зборам і наглядовій раді, організовує виконання їх рішень. Виконавчий орган діє від імені акціонерного товариства у межах, встановлених статутом акціонерного товариства і законом.

Виконавчий орган акціонерного товариства може бути колегіальним (правління, дирекція) або одноосібним (директор, генеральний директор).

Для проведення перевірки фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства загальні збори можуть обирати ревізійну комісію (ревізора).

В акціонерних товариствах з кількістю акціонерів — власників простих акцій товариства до 100 осіб може запроваджуватися посада ревізора (або обиратися ревізійна комісія), а в товариствах із кількістю акціонерів — власників простих акцій товариства більш як 100 осіб може обиратися лише ревізійна комісія.

Запитання і завдання для самоконтролю

Дайте визначення поняття господарського товариства.

Які відомості повинні містити установчі документи господарських товариств?

Назвіть види господарських товариств.

У чому полягають особливості акціонерного товариства?

В якому порядку збільшується/зменшується статутний капітал акціонерного товариства?

В якому порядку скликаються чергові і позачергові загальні збори акціонерів?

Вирішення яких питань належить до компетенції зборів учасників товариства з обмеженою відповідальністю?

Яким чином здійснюється ведення справ повного товариства?

У чому полягає особливість відповідальності учасників повного товариства?

Дайте визначення поняття командитного товариства.

Назвіть основні права та обов'язки учасників господарського товариства.

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ОБ'ЄДНАНЬ ПІДПРИЄМСТВ

§ 1. Поняття об'єднання підприємств

Для того, щоб успішно працювати в умовах ринкової конкуренції, підприємства прагнуть об'єднуватись у промислові, промислово-фінансові та інші групи. Ще Закон «Про підприємства в Україні» (ст. 3) надав підприємствам право об'єднуватись у групи підприємств за галузевим, територіальним чи іншим принципом, якщо це не суперечить антимонопольному законодавству України.

Такі групи (об'єднання) підприємств визначаються в теорії господарського права як господарські об'єднання, які слід відрізнати від господарських товариств, що є підприємствами, а не їх об'єднаннями. Наведене визначення з юридичної точки зору означає, що господарське об'єднання — це один з видів суб'єктів господарювання.

Згідно з ч. 1 ст. 118 ГК об'єднанням підприємств є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

Об'єднання підприємств утворюються підприємствами на добровільних засадах або за рішенням органів, які відповідно до ГК та інших законів мають право утворювати об'єднання підприємств. В об'єднання підприємств можуть входити підприємства, утворені за законодавством інших держав, а підприємства України можуть входити в об'єднання підприємств, утворені на території інших держав.

Об'єднання підприємств можуть утворюватися на невизначений строк або як тимчасові об'єднання (на визначений строк).

Об'єднання підприємств є юридичною особою.

Державна реєстрація об'єднання підприємств здійснюється відповідно до ст. 58 ГК та Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців».

Як суб'єкт права об'єднання має свої економічні, організаційні та юридичні ознаки, які відрізняють його від підприємства.

По-перше, підприємства консолідуються в групи — об'єднання на основі певних матеріальних (економічних) інтересів (спільність інтересів). Частина 1 ст. 118 ГК визначає їх відкритим переліком. Це об'єднання виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

Матеріальні інтереси як основа об'єднання визначаються засновниками у договорі або статуті як мета, завдання та функції об'єднання. Установчий договір укладають між собою підприємства-засновники об'єднання. Засновники об'єднання затверджують і його статут. Єдність матеріальних інтересів членів як основа об'єднання — це його економічна ознака.

По-друге, об'єднання як суб'єкт господарювання і суб'єкт господарського права має майно, юридично відособлене від майна членів об'єднання. Майном

об'єднання є: а) основні фонди і оборотні кошти, передані членами об'єднання на його баланс згідно з договором чи статутом;

б) майно, набуте об'єднанням в результаті господарської діяльності;

в) майно створених об'єднанням підприємств.

Учасники об'єднання підприємств можуть вносити на умовах і в порядку, передбачених його установчими документами, майнові внески (вступні, членські, цільові тощо).

Майно передається об'єднанню його учасниками у господарське відання або в оперативне управління на основі установчого договору чи рішення про утворення об'єднання. Вартість майна об'єднання відображається у його балансі.

Майно учасників об'єднання не входить до складу майна об'єднання. З урахуванням цього розмежовується відповідальність об'єднання і його учасників як суб'єктів права: об'єднання підприємств не відповідає за зобов'язаннями його учасників, а підприємства-учасники не відповідають за зобов'язаннями об'єднання.

Установчим договором або статутом об'єднання можуть бути передбачені винятки з цього правила.

Господарське об'єднання має право утворювати за рішенням його вищого органу управління унітарні підприємства, філії, представництва, а також бути учасником (засновником) господарських товариств. Утворені господарським об'єднанням підприємства діють відповідно до положень ГК, інших законів та статуту підприємства, затвердженого об'єднанням.

Після припинення діяльності об'єднання майно, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів, розподіляється між його колишніми учасниками. Порядок розподілу (як правило, відповідно до часткової участі) визначається договором або статутом. Цю ознаку об'єднання можна вважати економіко-юридичною ознакою.

Третьою ознакою об'єднання є централізація в руках об'єднання як суб'єкта права функцій і повноважень його учасників. Це організаційно-правова ознака. Склад функцій, які централізує об'єднання, визначають його засновники у договорі або статуті. Це

можуть бути виробничо-господарські, науково-технічні, комерційні, правозастосовчі (захисні) та інші функції. Юридичним вираженням їх централізації є делегування учасниками об'єднанню у відповідних частинах належних їм повноважень з метою централізованого керівництва їхньою діяльністю з боку органів об'єднання. Правовою формою делегування таких повноважень є договір або статут об'єднання.

Четвертою ознакою об'єднання є особлива (складна) правосуб'єктність. Її особливість обумовлена організаційною структурою об'єднання. Учасниками об'єднання можуть бути лише підприємства (організації) — юридичні особи, кожне з яких при входженні до об'єднання зберігає статус юридичної особи незалежно від організаційно-правової форми об'єднання, і на них поширюються положення ГК та інших законів щодо регулювання діяльності підприємств.

Цим об'єднання відрізняється від підприємства, яке не має в своєму складі інших юридичних осіб. Тобто підприємства як учасники об'єднання залишаються самостійними суб'єктами господарського права. Разом з

тим об'єднання підприємств також є самостійним суб'єктом права. Об'єднання створюється і реєструється як суб'єкт права; діє на основі договору та/або статуту; володіє майном, яке юридично відособлене від майна учасників об'єднання; має самостійний (власний) і зведений (спільний для членів) баланси, поточний та інші рахунки в установах банків, печатку зі своєю назвою, і є юридичною особою.

Згідно з ч. 2 ст. 121 ГК підприємство — учасник господарського об'єднання має право:

добровільно вийти з об'єднання на умовах і в порядку, визначених установчим договором про його утворення чи статутом господарського об'єднання;

бути членом інших об'єднань підприємств, якщо законом, засновницьким договором чи статутом господарського об'єднання не встановлено інше;

одержувати від господарського об'єднання в установленому порядку інформацію, пов'язану з інтересами підприємства;

одержувати частину прибутку від діяльності господарського об'єднання відповідно до його статуту.

Підприємство може мати також інші права, передбачені засновницьким договором чи статутом господарського об'єднання відповідно до законодавства.

Дещо вужчі права мають підприємства, які входять до складу державного або комунального господарського об'єднання. Такі підприємства не мають права без згоди об'єднання виходити з його складу, а також об'єднувати на добровільних засадах свою діяльність з іншими суб'єктами господарювання та приймати рішення про припинення своєї діяльності (ч. 3 ст. 121 ГК).

Отже, з точки зору правосуб'єктності об'єднання становить собою сукупність самостійних суб'єктів права, спільні майнові права та інтереси яких реалізує об'єднання. В теорії господарського права такі організаційні структури визначаються як господарські системи, в теорії цивільного та адміністративного права — як складні юридичні особи.

§ 2. Види та організаційно-правові форми об'єднань підприємств

Господарський кодекс вперше провів поділ об'єднань підприємств на види та організаційно-правові форми, хоч у практиці господарювання такі об'єднання існували і до прийняття ГК.

Залежно від порядку заснування об'єднання підприємств можуть утворюватися як:

господарські об'єднання,
державні господарські об'єднання,
комунальні господарські об'єднання (ч. 1 ст. 119 ГК).

Господарське об'єднання — це об'єднання підприємств, утворене за

ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність. Господарські об'єднання діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджується їх засновниками. Господарські об'єднання — це договірні об'єднання.

Державне (комунальне) господарське об'єднання — це об'єднання підприємств, утворене державними (комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету

Міністрів України або, у визначених законом випадках, рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання), або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування.

Державне (комунальне) господарське об'єднання діє на основі рішення про його утворення та статуту, який затверджується органом, що прийняв рішення про утворення об'єднання. Державні (комунальні) об'єднання — це статутні об'єднання.

Особливості правового становища державних (комунальних) господарських об'єднань полягають у тому, що:

засновниками їх є власники і уповноважені органи, а не самі підприємства. Зокрема, це стосується державних концернів і корпорацій. Так, українські корпорації та концерни державної власності створюються, реорганізуються та ліквідуються рішеннями Кабінету Міністрів України (декретами, постановами). Склад учасників і статуту цих об'єднань затверджують відповідні галузеві міністерства і держкомітети

(безпосередньо або за погодженням з Антимонопольним комітетом, Мінекономіки, Мінфіном України). Державні господарські об'єднання галузевого масштабу створюють безпосередньо галузеві міністерства і держкомітети (Мінтранс, Мінпаливенерго тощо). Комунальні господарські об'єднання створюються, реорганізуються і ліквідуються відповідними радами чи держадміністраціями;

державні (комунальні) господарські об'єднання діють на підставі затверджених засновниками статутів, тобто не мають установчих (засновницьких) договорів. Отже, предмет і цілі їхньої діяльності визначають власники (уповноважені органи), а не самі учасники об'єднань;

особливістю правового становища державних (комунальних) господарських об'єднань є, як зазначалося вище, обмежене право виходу підприємств із них.

Частина 1 ст. 120 ГК встановлює такі організаційно-правові форми об'єднань підприємств: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни,

інші форми об'єднання інтересів підприємств, передбачені законом (союзи, спілки, асоціації підприємців тощо).

Асоціація — це договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. У статуті асоціації повинно бути зазначено, що вона є господарською асоціацією. Асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств — учасників асоціації. За рішенням учасників асоціація може бути уповноважена представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями.

На наш погляд, визначення асоціації як об'єднання, створеного з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися,

шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, є не зовсім вдалим, оскільки в такому вигляді асоціація мало чим відрізняється від корпорації. Якщо асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств — учасників асоціації, то навряд чи доцільно централізувати виробничі та управлінські функції.

Корпорація — це договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

Консорціум — це тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, у порядку, визначеному

його статутом. У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність.

Концерн — це статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну.

§ 3. Функції та компетенція об'єднання підприємств. Управління об'єднанням підприємств

Функції та компетенція об'єднання підприємств за загальним правилом визначаються в індивідуальному порядку — тими актами, якими створюється об'єднання.

Об'єднанню підприємств, як правило, притаманні такі функції: виконання завдань, визначених договором,

статутом, актом про створення об'єднання (промислова діяльність, будівництво, транспортна діяльність та ін.);

вирішення спільних для групи підприємств питань, зокрема, питань соціально-економічного розвитку;

проведення спільної для галузі науково-технічної політики (поліпшення якості продукції, підвищення технічного рівня виробництва, ефективне використання потужностей, зовнішньоекономічна діяльність тощо);

виконання при необхідності планових функцій, якщо це передбачено статутом або засновницьким договором; координаційні;

захист прав та інтересів підприємств об'єднання тощо. Існує також практика делегування Кабінетом Міністрів України окремим об'єднанням підприємств функцій і повноважень центральних органів виконавчої влади. Зокрема, це здійснено Декретом Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. «Про управління майном, що є у загальнодержавній власності, в будівництві та промисловості будівельних матеріалів»¹. Цим декретом державним корпораціям,

створеним у будівництві та промисловості будівельних матеріалів, надано статус центральних органів виконавчої влади, тобто вони є вищестоящими органами щодо підприємств, які входять до об'єднання.

Делегування функцій і відповідних повноважень означає, що об'єднання діють у відносинах з підприємствами, які до них входять, як вищестоящий орган. Це означає, що вони виконують такі функції і реалізують такі повноваження:

приймають рішення про створення, реорганізацію і ліквідацію підприємств і організацій;

затверджують статuti цих суб'єктів; контролюють дотримання підприємствами статутів; вживають заходів до керівників підприємств у випадках порушення статутів;

здійснюють контроль за ефективним використанням і збереженням майна, закріпленого за підприємствами;

укладають і розривають контракти з керівниками підприємств; дають згоду Фонду державного майна України на створення спільних підприємств, у статутні

капітали яких передається майно, що є державною власністю, тощо.

Корпораціям як центральним органам державного управління заборонено безпосереднє втручання в господарську діяльність підприємств, вищестоящими органами щодо яких вони є.

Основні положення щодо управління об'єднанням підприємств встановлені ст. 122 ГК, згідно з якою господарські об'єднання мають вищі органи управління (загальні збори учасників) та утворюють виконавчі органи, передбачені статутом господарського об'єднання.

Вищий орган господарського об'єднання:

затверджує статут господарського об'єднання та вносить зміни до нього;

вирішує питання про прийняття в господарське об'єднання нових учасників та виключення учасників з його складу;

утворює виконавчий орган господарського об'єднання відповідно до його статуту чи договору;

вирішує фінансові та інші питання відповідно до установчих документів господарського об'єднання.

Виконавчий орган господарського об'єднання (колегіальний чи одноособовий) вирішує питання поточної діяльності, які відповідно до статуту або договору віднесені до його компетенції.

Певні особливості встановлені ГК щодо управління державним (комунальним) господарським об'єднанням. Управління цими суб'єктами здійснюють правління об'єднання і генеральний директор об'єднання, який призначається на посаду та звільняється з посади органом, що прийняв рішення про утворення об'єднання. Склад правління визначається статутом об'єднання. Порядок управління державним (комунальним) господарським об'єднанням визначається статутом об'єднання відповідно до закону.

Як встановлено абз. 2 ч. 4 ст. 122 ГК, законом може бути передбачений інший порядок управління державним (комунальним) об'єднанням в оборонно-промисловому комплексі.

Наприклад, ст. 5 Закону України від 16 червня 2011 р. «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі»¹ визначено такі органи управління Державного концерну «Укроборонпром»: Наглядова рада, Рада директорів, генеральний директор, а також визначено їх склад та строк повноважень. Стаття 6 зазначеного Закону визначає, зокрема, виключні повноваження Наглядової ради як вищого органу управління Концерну.

Здійснення управління поточною діяльністю об'єднання підприємств може бути доручено адміністрації одного з підприємств (головного підприємства об'єднання) на умовах, передбачених установчими документами відповідного об'єднання.

Особливості та правові основи управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі визначені Законом України від 16 червня 2011 р. «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі».

§ 4. Асоційовані підприємства та холдингові компанії

Відповідно до ч. 1 ст. 126 ГК асоційовані підприємства (господарські організації) — це група суб'єктів господарювання — юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному капіталі та/або управлінні. Залежність між асоційованими підприємствами може бути простою і вирішальною.

Проста залежність між асоційованими підприємствами виникає, у разі якщо одне з них має можливість блокувати прийняття рішень іншим (залежним) підприємством, які повинні прийматися відповідно до закону та/або установчих документів цього підприємства кваліфікованою більшістю голосів.

Вирішальна залежність між асоційованими підприємствами виникає, у разі якщо між підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства у статутному капіталі

та/або загальних зборах чи інших органах управління іншого (дочірнього) підприємства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій. Відносини вирішальної залежності можуть встановлюватися за умови отримання згоди відповідних органів Антимонопольного комітету України.

Про наявність простої та вирішальної залежності має бути зазначено у відомостях державної реєстрації залежного (дочірнього) підприємства та опубліковано відповідно до закону.

Суб'єкт господарювання, що володіє контрольним пакетом акцій дочірнього підприємства (підприємств), визнається холдинговою компанією. Між холдинговою компанією та її дочірніми підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування відповідно до вимог ст. 126 ГК та інших законів. Зокрема, загальні засади функціонування холдингових компаній в Україні, а також особливості їх утворення, діяльності та ліквідації визначені Законом України від 15 березня 2006 р. «Про холдингові компанії в Україні»¹.

Відповідно до цього Закону холдингова компанія — це публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності).

Якщо корпоративне підприємство через дії або бездіяльність холдингової компанії виявиться неплатоспроможним та визнається банкрутом, то холдингова компанія несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями корпоративного підприємства.

Запитання і завдання для самоконтролю

Дайте визначення поняття об'єднання підприємств.

Назвіть ознаки об'єднання підприємств.

Які види та організаційно-правові форми об'єднань підприємств можуть створюватися за законодавством України?

Дайте визначення понять асоціації, корпорації.

Які функції притаманні об'єднанню підприємств?

Назвіть органи управління об'єднанням підприємств.

Які особливості встановлені ГК України щодо управління державними (комунальними) об'єднаннями?

В чому полягають особливості управління державним господарським об'єднанням в оборонно-промисловому комплексі?

Яка залежність може існувати між асоційованими підприємствами?

ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДЯНИНА ЯК СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНШИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

§ 1. Правовий статус громадянина-підприємця

Правовому становищу громадянина як суб'єкта господарювання присвячена ст. 128 ГК, що називається «Громадянин у сфері господарювання».

Згідно з ч. 1 цієї статті громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної

реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи відповідно до ст. 58 ГК.

Громадянин-підприємець відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном, на яке відповідно до закону може бути звернено стягнення (ч. 2 ст. 128 ГК).

Підприємницька діяльність громадянина може здійснюватися у різних варіантах:

безпосередньо як підприємець або через приватне підприємство, що ним створюється (щоправда, в останньому випадку виникає питання: а хто ж є суб'єктом підприємництва (господарювання) — приватне підприємство, створене громадянином, чи він сам? На нашу думку, громадянин, який є засновником створеного ним унітарного приватного підприємства, не є суб'єктом підприємництва, хоч і є згідно з ч. 1 ст. 2 ГК учасником відносин у сфері господарювання);

із залученням або без залучення найманої праці (наприклад, громадянин може здійснювати управління заснованим ним приватним підприємством безпосередньо або через керівника, який наймається за

контрактом; так само він може залучати найману працю інших осіб (працівників приватного підприємства);

самостійно або спільно з іншими особами. У разі здійснення підприємницької діяльності спільно з іншими громадянами або юридичними особами громадянин має права та обов'язки відповідно:

а) засновника та/або учасника господарського товариства;

б) члена кооперативу тощо;

в) або права і обов'язки, визначені укладеним за його участі договором про спільну діяльність без створення юридичної особи.

Громадянин-підприємець здійснює свою діяльність на засадах свободи підприємництва та відповідно до принципів, передбачених у ст. 44 ГК.

Здійснюючи підприємницьку діяльність, громадянин-підприємець зобов'язаний:

у передбачених законом випадках і порядку одержати ліцензію на здійснення певних видів господарської діяльності;

повідомляти органи державної реєстрації про зміну його адреси, зазначеної в реєстраційних документах, предмета діяльності, інших суттєвих умов своєї підприємницької діяльності, що підлягають відображенню у реєстраційних документах;

додержуватися прав і законних інтересів споживачів, забезпечувати належну якість товарів (робіт, послуг), що ним виготовляються, додержуватися правил обов'язкової сертифікації продукції, встановлених законодавством;

не допускати недобросовісної конкуренції, інших порушень анти-монопольно-конкурентного законодавства;

вести облік результатів своєї підприємницької діяльності відповідно до вимог законодавства;

своєчасно надавати податковим органам декларацію про майновий стан і доходи (податкову декларацію), інші необхідні відомості для нарахування податків та інших обов'язкових платежів; сплачувати податки та інші обов'язкові платежі в порядку і в розмірах, встановлених законом.

Громадянин-підприємець зобов'язаний також дотримуватися вимог, передбачених ст. 46 (щодо забезпечення соціальних гарантій найманих працівників) і ст. 49 (не завдавати шкоди довкіллю, не порушувати права й інтереси громадян тощо) ГК, а також іншими законодавчими актами, і несе майнову та іншу встановлену законом відповідальність за завдані ним шкоду і збитки.

Громадянин-підприємець може бути визнаний судом банкрутом відповідно до положень ГК та Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

§ 2. Особливості правового статусу кредитних спілок у сфері господарювання

Відповідно до ч. 1 ст. 130 ГК громадяни, які постійно проживають на території України, можуть об'єднуватися у кредитні спілки. Слід проте мати на увазі, що згідно зі ст. 1 Закону України від 20 грудня 2001 р. «Про кредитні спілки»¹ кредитна спілка може бути заснована не лише громадянами, а й професійними спілками та їх об'єднаннями.

Отже, кредитною спілкою є неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону «Про кредитні спілки» кредитна спілка створюється на підставі рішення установчих зборів (це рішення оформляється протоколом установчих зборів, який підписують голова та секретар зборів). Чисельність засновників (членів) кредитної спілки не може бути менше ніж 50 осіб, які відповідно до закону можуть бути членами кредитної спілки та об'єднані хоча б за однією з таких ознак: мають спільне місце роботи чи навчання або належать до однієї професійної спілки, об'єднання професійних спілок, іншої громадської чи релігійної організації або проживають в одному селі, селищі, місті, районі, області.

Кредитна спілка є юридичною особою. Статусу юридичної особи вона набуває з дня її державної реєстрації.

Згідно з ч. 3 ст. 130 ГК кредитна спілка діє на основі статуту, який затверджується загальними зборами членів кредитної спілки (згідно із Законом «Про кредитні спілки» — установчими зборами, що є правильним).

У статуті кредитної спілки обов'язково зазначаються:

найменування кредитної спілки та її юридична адреса;

мета створення і завдання кредитної спілки;

ознака членства у кредитній спілці;

порядок утворення та діяльності органів управління кредитної спілки, порядок утворення філій та відділень, їх повноваження;

права та обов'язки членів кредитної спілки;
умови і порядок вступу до кредитної спілки, порядок припинення членства;

порядок сплати вступних та інших внесків;

джерела надходження і порядок використання коштів та іншого майна кредитної спілки, в тому числі порядок і умови надання кредитів членам кредитної спілки, порядок формування та використання фондів, утворюваних спілкою;

порядок звітності та здійснення контролю за діяльністю органів управління кредитної спілки;

порядок внесення змін і доповнень до статуту кредитної спілки; порядок припинення діяльності кредитної спілки та вирішення майнових питань у зв'язку з її ліквідацією (реорганізацією); порядок покриття можливих збитків кредитної спілки; порядок розподілу доходів кредитної спілки. Статут кредитної спілки може містити й інші положення щодо організаційних, господарських та інших питань її діяльності.

Майно кредитної спілки є її власністю і складається з фондів кредитної спілки, коштів доходу та іншого майна.

Майно кредитної спілки формується за рахунок: вступних, обов'язкових пайових та інших внесків членів кредитної спілки (крім внесків (вкладів) на депозитні рахунки);

плати за надання своїм членам кредитів та інших послуг, а також доходів від провадження інших видів статутної діяльності;

доходів від придбаних кредитною спілкою державних цінних паперів; грошових та інших майнових пожертвувань, благодійних внесків, грантів, безоплатної технічної допомоги як юридичних, так і фізичних осіб, у тому числі іноземних;

інших надходжень, не заборонених законодавством. Державна реєстрація кредитних спілок здійснюється національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, відповідно

до вимог Закону України «Про кредитні спілки» та нормативно-правових актів національної комісії.

Частиною 5 ст. 130 ГК кредитній спілці заборонено бути засновником або учасником суб'єктів підприємницької діяльності.

Разом з тим, ч. 4 ст. 3 Закону України «Про кредитні спілки» встановлено, що кредитна спілка може бути засновником, співзасновником або учасником місцевого кооперативного банку. Кредитна спілка може бути також засновником (учасником) юридичної особи, що здійснює збір, оброблення, зберігання, захист та використання інформації про юридичну або фізичну особу щодо виконання нею кредитного правочину.

Статус, порядок організації та здійснення господарської діяльності кредитної спілки визначаються, крім ГК, вже названим Законом України «Про кредитні спілки» та іншими законами.

§ 3. Особливості правового статусу благодійних та інших неприбуткових організацій у сфері господарювання

Певні особливості правового статусу у сфері господарювання мають благодійні та інші неприбуткові організації.

Юридичні особи, незалежно від форм власності, а також повнолітні громадяни можуть утворювати благодійні організації (благодійні фонди, членські благодійні організації, благодійні установи тощо).

Відповідно до ст. 6 Закону України від 16 вересня 1997 р. «Про благодійництво та благодійні організації»¹ благодійні організації можуть утворюватися у таких організаційно-правових формах: членська благодійна організація; благодійний фонд; благодійна установа;

інші благодійні організації (фундації, місії, ліги тощо). Конкретна організаційно-правова форма благодійних організацій визначається засновниками (засновником).

Як зазначено в ч. 1 ст. 5 Закону «Про благодійництво та благодійні організації», засновниками (засновником) благодійної організації можуть бути

громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, які досягли 18 років, а також юридичні особи незалежно від форм власності.

Благодійною організацією визнається недержавна організація, яка здійснює благодійну діяльність в інтересах суспільства або окремих категорій осіб без мети одержання прибутків від цієї діяльності. Благодійні організації утворюються і діють за територіальним принципом і поділяються за своїм статусом на всеукраїнські, місцеві та міжнародні.

Державні органи та органи місцевого самоврядування, а також державні та комунальні підприємства, установи, організації, що фінансуються з бюджету, не можуть бути засновниками (засновником) та/або членами благодійної організації.

Благодійна організація діє на основі статуту (положення), що затверджується вищим органом управління благодійної організації, і є юридичною особою.

У статуті (положенні) згідно зі ст. 12 Закону «Про благодійництво та благодійні організації» зазначаються:

назва, місцезнаходження, статус та організаційно-правова форма благодійної організації;

предмет, цілі, завдання та основні форми благодійної діяльності; порядок утворення і діяльності органів управління благодійної організації;

джерела фінансування та порядок використання майна і коштів благодійної організації;

порядок внесення змін до статуту (положення) благодійної організації;

порядок реорганізації або ліквідації благодійної організації, використання її майна і коштів у разі припинення діяльності;

умови і порядок прийняття в члени благодійної організації та вибуття з неї;

права і обов'язки членів благодійної організації. До статуту (положення) можуть включатися інші положення, пов'язані з особливостями діяльності благодійної організації.

Статут (положення) благодійної організації не повинен суперечити законодавству України.

Благодійна організація має право здійснювати неприбуткову господарську діяльність, спрямовану на виконання її статутних цілей та завдань. Здійснення благодійними організаціями діяльності у вигляді надання певних послуг (виконання робіт), що підлягають обов'язковій сертифікації або ліцензуванню, допускається після такої сертифікації або ліцензування в установленому законом порядку.

Додаткові вимоги щодо створення, державної реєстрації, здійснення господарської діяльності та інших питань діяльності благодійних організацій встановлюються, крім ГК, Законом «Про благодійництво та благодійні організації», іншими законами.

Особливості статусу інших юридичних осіб, що здійснюють неприбуткову господарську діяльність, визначаються відповідними законами, якими регулюється порядок діяльності цих суб'єктів.